

РЕНЕСАНСОВИ ФОРМУЛИРОВКИ ЗА РИМСКИЯ ПРОИЗХОД НА ВЛАСИТЕ

Цветозар Йотов*

Темата за римския произход на власите се появява за първи път в няколко средновековни латиноезични (главно унгарски) съчинения, но нейна по-обстойна и обширна разработка предлага ренесансовата историческа книжнина. Тази тема е привлякла отдавна и вниманието на редица чуждестранни изследователи от вече изминалото столетие, както и на немалко представители на съвременната медиевистика, като към настоящия момент по нея е събрана обемиста библиография. Що се касае до българска специализирана литература – с изключение на две обширни студии, публикувани към края на XIX (Милетич, Агура 1893) и в началото на XX в. (Мутафчиев 1927) – и понастоящем въпросът за влашкото минало продължава да не се разглежда самостоятелно и в неговата контекстна цялост, а се коментира единствено в рамките на няколко ключови събития от политическата и културната история на Второто българско царство, в които „участват“ и власите. Няма и цялостно българско изследване за напр. образа на власите в италианските историко-географски съчинения от XIV–XVI в., подобно на вече издаденото такова, посветено на България и българите (Данова 2010). Тези обстоятелства, както и прегледът на две интересни проучвания за власите в ренесансовата книжнина (Marcu 1923; Almási 2010), провокираха написването на настоящия текст, който предстои да бъде доразвит и в дисертационния ми труд¹.

Целта сега тук е синтезирано да се изложат няколко основни ренесансови формулировки за римския произход на власите и да се направи кратък анализ на различните авторови концепции, но в техния собствен исторически (и историографски) контекст през разглеждания период (края на Средните векове и настъпващото ново преоткриване на античната традиция в Западна Европа), а не през утвърдените призми на съвременните национални и лингвистични конструкти (техен актуален критичен коментар вж. в Voia 2001; Рабинович 2000: 262–274).

В средновековната западноевропейска историопис власите са познати още от времето на Третия (1189–1192 г.) и Четвъртия кръстоносен поход (1202–1204 г.), но въпросът за тяхното минало и произход не занимава хронистите, отразяващи тези събития. Въспощност ранните унгарски хроники от XI–XIII в. са първите извори в латиноезичната традиция, които посочват конкретна историческа връзка на откъддунавските власи с древните римляни, но тази връзка не е родствена (вж. Йотов 2022: 129–151). Унгарската формулировка единствено постановява, че през древността власите били *настирите на римляните* и обитавали *Пасицето на римляните* (Панония), без обаче да предлага никакво допълнително обяснение на това. По-задълбочени проучвания за ранната влашка история започват да се правят през епохата на Ренесанса поради интереса на италианските историци и географи към миналото на народите в Европа и техните възможни антични предшественици. Проучванията им се базират както на прочетеното в

* Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, tzvetozar.yotov@gmail.com

¹ Освен свързан с темата на дисертационния труд на автора, настоящият текст е и резултат от научно-изследователската му работа по проект „Граници и културни модели: езичество vs. християнство в контактната зона на Дунавския лимес (Малка Скития и Втора Мизия през IV–

VII век)“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на МОН (по Договор № КП-06-Н-60/10 от 17.11.2021 г.).

по-старата латиноезична летописна традиция от XII–XIV в. за Балканите и отвъддунавските земи, така и на лични авторови анализи на тези текстове, подплатени с впечатления от общуването със самите власи².

Италианските хуманисти от XV в. са научните авторитети на своето време, които разработват три конкретни историографски формулировки: 1) *власи* = (Децебалови/Траянови) *даки*; 2) *власи* = *римляни (италийци)*; и 3) *Влахия* = *Крайбрежна Дакия*. Тези формулировки стават и отправна точка на разсъждения в творбите на последващите поколения западни историци и географи. В полето на научните дискусии от XV столетие по въпросите кои са власите, откъде произхождат те и има ли техният език общо с италианския, водещи са трудовете на Поджо Брачолини

² По всяка вероятност първичната унгарска формулировка за римското у власите постепенно достига и до италианските историци и географи, които я доразвиват през XV и XVI в. В случая е важно да се помисли защо самите унгарци наричат Панония „римско пасище“, а власите – „римски пастири“. Възможно ли е това уточнение да е направено съвсем умишлено, с цел да се покаже воинското превъзходство на Атиловите хуни (унгарските предци) над покорените от тях по-слаби римляни, като по този начин да се изкаже унгарското (национално) право над римското наследство в политическия и идеологическия контекст на събитията от XI–XIII в.? Може би точно в такъв смисъл би следвало да се тълкуват и по-късните думи на крал Карол I Роберт (1312–1342 г.) от „Унгарската илюстрована хроника“, изказани за влашкия воевода Басараб I преди сблъсъка при Посада през 1330 г.: „Той е пастир на овцете ми и ще го извлека от планината, дърпайки го за брадата“ (Bărbănu 2012: 359); както и бележката в анонима „Деяния на унгарците“: „И наистина земите на Панония се наричат «Пасище на римляните» (*pascua Romanorum*), защото и след това римляните пасели стада в полза на Унгария“ (Анонимен автор 2001: 23). Средновековната историография често си поставя за цел да покаже и докаже „древните“ права на един владетел или на управляващата върхушка върху определени територии (Юхас 2000: 184–186; вж. и Николов 2016: 137–138). В този смисъл трябва да се отбележи, че всички унгарски автори на хроники са били на служба в кралския двор в Буда. Следователно различните механизми, чрез които те интерпретират унгарското минало и респ. изобразяват унгарското настояще в творбите си, дават изключително богата представа както за полярността на идеите и личните стремежи в кралския двор, така и за противоречивите интереси и политическите маневри от онова време. Чрез заложените в хрониките концепции за писане и тълкуване на история най-добре може да се проследи начинът, по който историографията може да формира (национална) идентичност, както и механизмът за ползване на самата историография в служба на конкретна кралска пропаганда (Boreczky 2019: 23–24).

(1380–1459 г.)³, Флавио Биондо (1394–1463 г.)⁴ и Енеа Силвио Пиколомини (1405–1464 г.)⁵, заемащ папския престол в годините 1458–1464 под името Пий II.

Първото сведение в италианската книжнина за запазил се сред отвъддунавските власи латински език е от 1451 г. и се открива в трета книга на „*Historia disceptativa convivialis*“ на флорентинския хуманист Поджо Брачолини. Този автор е пътувал много из Франция, Швейцария и Германия с цел издирването на старинни латински кодекси (Marcu 1923: 359; Попова 2006: 171–172). Брачолини пише, че „над горните сармати“ (по всяка вероятност трябва да става дума за западните предели на Източна Европа) има запазила се една колония, в която живеят потомци на някогашните римски заселници на император Траян, у които да голяма степен е запазен старият чист латински език и които, наред с други думи, все още ползват латинските за „око“, „пръст“, „ръка“ и „хляб“: „*Apud superiores Sarmatas colonia est ab Traiano ut aiunt derelicta, quae nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet Latina vocabula ab Italis, qui eo profecti sunt, notata. «Oculum» dicunt, «digitum», «manum», «panem», multaue alia quibus apparet ab Latinis, qui coloni ibidem relictii fuerunt, manasse eamque coloniam fuisse Latino sermone usam*“ (Marcu 1923: 359–360). Напълно вероятно е Брачолини да основава тези свои наблюдения на слухове. Тъй като почти нищо не е известно за използваните от хуманиста писмени или наративни източници по този въпрос, до известна степен може да се приеме, че той пише за молдовците – тъй като по онова време „сарматите“ се споменават единствено във връзка с районите на изток от Карпатите и от река Висла (Vékony 2000: 4–5). По всяка вероятност става дума за информация, почерпана от впечатленията на италиански търговци, завърнали се от тържище (*colonia*), разположено по молдовското крайбрежие на Черно море, където се разпространяват широко сведения за говорещия се от молдовците език, който бил подобен на италианския. Явно, когато

³ Подр. за живота и възгледите на Поджо Брачолини вж. Shepherd 1837; Krantz 1987: 119–152.

⁴ Подр. за Флавио Биондо вж. Данова 2010: 85–90; вж. Tateo 2013.

⁵ Подр. за живота, възгледите и трудовете на Енеа Силвио Пиколомини (папа Пий II) вж. Попова 2006; Данова 2010: 91–97; вж. Ady 1913; Bauer 2013.

тези слухове достигат Италия, добре запознатите с античната римска история хуманисти започват да ги свързват със завоюването на даките от Траян и по-конкретно – с онези римляни, които били преселени северно от Дунав като колонисти. Трябва да се отбележи, че съвременната на Брачолини Молдова (от XIV–XV в.) географски се намира доста на изток от старата римска провинция Дакия, която някога била разположена в областта Олтения и в Карпатите. Така първото ренесансово оприличаване на власите с римляните всъщност не се отнася до романизираните даки в Траяновата провинция или до власите в областта Мунтения (върху които именно ще падне акцентът в творбите на останалите италиански автори), а до определени представители от населението на Молдова.

Две години по-късно, в изпратения до крал Алфонсо V Арагонски (1416–1458 г.) през 1453 г. трактат „*Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem de expeditione in Turchos*“, Флавио Биондо от Форли е един от първите ренесансови автори, които кодифицират връзката между късноантичната римска провинция Крайбрежна Дакия и съвременната му Влахия (в Олтения и Мунтения) – *Daciam Ripensem sive Valachiam Maiorem*. Благодарение на него Влашкото воеводство вече става известно и като *Valachia Maior*, което наименование, макар и напълно сходно с ромейското Μεγάλη Βλαχία, няма нищо общо с областта в Тесалия от XI–XIV в. В своята представа за древната *Dacia* Биондо всъщност смесва историческото познание за две антични провинции – ранната Траянова Дакия⁶ с последващата я Диоклецианова Крайбрежна Дакия⁷, като

⁶ Новообразуваната след 107 г. върху част от земите на някогашното Децбалово царство нова римска провинция *Dacia (Traiana)* обхваща основно пределите на част от дн. Източна Трансилвания с цяла Олтения и простира се докъм 271 г.

⁷ В пределите на Горна Мизия (*Moesia Superior*) през 271 г. император Аврелиан създава новата провинция *Dacia (Aureliana)* след евакуацията на отвъддунавската *Dacia (Traiana)*. През 285 г. император Диоклециан вече разделя тази Дакия на две по-малки провинции – Вътрешна Дакия (*Dacia Mediterranea*) с главен град Сердика и Крайбрежна Дакия (*Dacia Ripensis*) с главен град Рациария – и ги включва в диоцез Мизия (*diocesis Moesiarum*) на префектура Илирик (*praefectura praetorio per Illyricum*). По-късно, при управлението на Константин Велики, диоцез Мизия е разделен на две – диоцез Дакия (*diocesis Daciae*) с център Сердика и диоцез Македония (*diocesis*

към древния топоним прибавя съвременното нему наименование на воеводството/областта *Valachia*. Относно произхода на власите той изрично подчертава, че имат римска кръв: „*ac Romano ortos sanguine Ullachos*“ (Данова 2010: 91 с бел. 187); докато за езика им разказва, каквото е чул като говор и думи от самите тях: „Така също в областта на Дунава и в съседните земи са крайбрежните даки или власи. Те твърдят, че водят произхода си от Рим, и мислят, че това само по себе си е голяма чест. Имах удоволствието да слушам някои от тях, които посещават всяка година Рим и седалището на апостолите, както повелява на добри католици. Когато те говореха своя обичаен и ежедневен език, той приличаше на език на селяни, граматически объркан“ (Данова 2010: 88 с цит. лит.)⁸. Възможно е самите отвъддунавски *Valachi*, с цел собственото си утвърждаване като вече отделен народностен и политически фактор, съвсем умишлено да изтъкват родството си с римляните, независимо дали е реално то, или не е. Едно по-подробно проучване на този казус би могло да изследва компаративно текстовете на Флавио Биондо и Лоренцо Вала за граматически объркания латински език на власите (вж. Данова 2010: 90). На този етап може само да се заключи, че тези поклонници явно силно желаят по някакъв начин да бъдат причислени към римското (духовно) семейство и в това им желание трябва да се търси и причината открито да заявяват и отстояват прякото си родство с древните римляни. В случая става дума за представяне на достатъчно валиден аргумент, чрез който даден народ да постигне желаното приемане в лоното на дадена общност (Римската църква). Дали тези власи, с които се е срещнал Биондо, в действителност са говорили развален вариант на латинския език (защото им е роден), или само са се опитвали да го говорят (без много да го знаят), за да докажат римското си

Macedoniae) с център Тесалоника. Впоследствие диоцез Дакия продължава да бъде част от префектура Илирик и включва провинциите Вътрешна (Средиземна) Дакия, Крайбрежна Дакия, Дардания, Първа Мизия и Превалитана.

⁸ „*Et qui e regione Danubio item adjacent Ripenses Daci sive Valachi originem, quam ad decus prae se ferunt praedicantque Romanam, loquela ostendunt, quos catholice christianos Romanam quotannis et Apostolorum limina invisentes aliquando gavisum ita loquentes audire, ut, quae vulgari communique gentis suae more dicunt, rusticam male grammaticam redolent latinatatem*“ (Tavoni 1984: 58).

потекло пред италианците, е спорен въпрос, защото поне до първите десетилетия на XVI в. наченките на този влашки „латински“ език са неоткриваеми в църковните и светски документи на откъддунавска Влахия. Всъщност важните въпроси, които трябва да се поставят, са два. Какви са тези власи католици при положение, че Унговлашката митрополия е православна и подчинена на Константинопол: власи от Влахия или власи от Трансилвания? Колко на брой и кои са били влашките католически общности в Трансилвания и респ. във Влахия към този момент и как са били организирани те?⁹

Безспорно най-влиятелният авторитет измежду италианските хуманисти от XV в. по въпроса за римския произход на власите е Енеа Силвио Пиколомини (папа Пий II). В своята изключително популярна книга „За Европа“, завършена през 1458 г., той представя власите като „genus Italicum“ (Marcu 1923: 369) и отбелязва че: „Областта Трансилвания се намира над Дунав и някога я обитавали даките – дивни хора, известни с многото бедности, които причинили на римляните. В наши дни там живеят три народа: тевтонци, сикולי и власи“ (Попова 2006: 171). В същото съчинение (вж. Marcu 1923: 369), а по-късно и в своята автобиография „Коментарии“ от 1464 г., Енеа Силвио Пиколомини е авторът, който формулира една съвсем нова теза за римския произход на власите чрез измислената от него легенда за римския пълководец Флак, воювал срещу даките: „Валахите живеят отвъд Дунав, между Евксинско море и областите, наричани днес Трансилвания, където има седем тевтоноговорещи града¹⁰. Валахите използват в езика си италиански, но несвършен, развален. Някои смятат, че някога там са били изпратени римски легиони срещу даките, които обитавали тези земи, и че тези легиони са били

предвождани от някой си Флак, от чието име са се наричали първо «флаки», а след това с промяна на буквите – «валахи». Техните потомци, както беше казано по-горе, се оказали по-големи варвари и от варварите“¹¹. Всъщност Луций Помпоний Флак (Lucius Pomponius Flaccus) е действителна историческа личност, но той няма нищо общо със завладяването на Дакийското царство на Децебал от император Траян. През 16 г. той е легат на управителя на провинция Moesia – Гай Попей Сабин¹². Възможно е това историографско обвързване на Флак с топонима Dacia папата да изгражда чрез директна заемка на историческата личност от текстовете на Овидий или Тацит и преплитането ѝ с историческата реминисценция за терминологичната връзка на средновековната област Moesia (наричана още и Загора) с названието Blachia, известна от няколко латиноезични извора от XIII–XIV в. (вж. Йотов под печат). Подобно на Флавио Биондо, Пиколомини също отнася топонима Dacia към късноантичната Крайбрежна Дакия. По този начин ренесансовата историопис е всъщност тази, която официално започва да определя като „Крайбрежна Дакия“ не териториите на юг от Дунав (до Хемус), които през III–VI в. действително носят това наименование, ами тези на север от реката – областите Олтения и Мунтения. Защото през XV в. там се намира областта Valachia/Wallachia, която вече се възприема от историците и гео-

⁹ Според „Acta Patriarchatus Constantinopolitani“ създаването на Унговлашката митрополия се датира в 1359 г. по времето на воеводата Никола Александър (Astele patriarchiei 1982: 196 сл.). Преди това, по всяка вероятност, влашките земи би трябвало да са под духовната власт на търновския патриарх, а богослужението да се води от български архиереи. В писмените извори от XII–XIII в. обаче, и особено в оцелелите български такива (напр. Борилския синодик и пр.), няма почти никакви данни за организацията, броя, разпределението и границите на евентуалните откъддунавски български епархии.

¹⁰ Т.е. „немскоговорещи града“ – градове основани и/или населени от саксонците.

¹¹ „Valachi populi sunt ultra Danubium habitantes inter Euxinum mare, et regiones, quas hodie Transilvanas appellant; in quibus septem civitates Theutonici sermonis existunt. Valachi lingua utuntur Italica, verum imperfecta, et admodum corrupta sunt qui legiones Romanas eo missas olim censeant adversus Dacos, qui eas terras incolebant; legionibus Flaccum quandam praefuisse, a quo «Flacci» primum, deinde «Valachi», mutatis litteris, sint appellati; quorum posterius, ut ante relatum est, barbariores barbaris evasere“ (Marcu 1923: 372; вж. Simon 2020: 71–72 с бел. 75, 80).

¹² Първото споменаване на историческата личност на Луций Флак е от поета Овидий, който адресира едно от своите стихотворения от „Писма от Понта“ до него – „Към Флак“ (Овидий 1994: 438). По-подробна информация за него обаче се съдържа в едно друго стихотворение, което Овидий адресира до своя покровител и всъщност Флаков брат – Гай Помпоний Грецин. Анализирайки подробно и двете стихотворения, изследователят на Овидиевото творчество Р. Сайм застъпва тезата, че в периода 11–16/17 г. Флак трябва да е бил на служба като легат при управителя на Мизия (Syme 1978: 77, 83). Флак е споменат на няколко пъти и в „Анали“ на Тацит, като първият от тях също е през 16 г. във връзка с преследването на Марк Скрибоний Лион, обвинен в предателството срещу Тиберий (вж. Tacitus 2004: 55, 60, 74, 179).

графите и като крайбрежната Дакия на Дунав. Ако се разсъждава през подобна гледна точка, историческият легат Луций Помпониий Флак бива правилно свързан с античната провинция Мизия – и в случая по-конкретно с Горна Мизия (от I–III в.), част от която в последствие бива отделена в Крайбрежна Дакия (през III–VI в.). Именно това ренесансово схващане, че *отвъддунавските власи (Valachi)* са античните *крайбрежни даки* през реминисценцията за старата *Blachia (Мизия)* от XIII в., ще направи възможно историографското обвързване на историческата личност на Луций Помпониий Флак с измисления римски пълководец на император Траян, който първо воюва срещу античните даки северно от Дунав, а след това става и „родоначалник“/епоним на новите *флаки (Flacii)*, т.е. *валахи (Valachi)*.

В контекста на засегнатия у Бондо и Брачолини въпрос за „италийския“ влашки език е важно да се представи и едно алтернативно сведение от трудовете на Пий II, което (за разлика от историята на пълководеца Флак) остава почти некомментирано от тогавашните хуманисти. В своята автобиография „Коментарии“ (1464 г.) папата отбелязва, че езикът на влашката канцелария от XV в. е *български* (Попова 2006: 181–182). Става дума за едно спорно в историческата наука по своята автентичност писмо от 1462 г. на воеводата Влад III Цепеш (Дракула) до султан Мехмед II Завоевателя: „[...] има две други писма с почти същото съдържание, едното до Баса, другото до господаря на Тенонa, молейки ги да се застъпят за него¹³ пред великия султан. Те са преведени от български на латински и са изпратени на папата“ (Данова 2010: 96–97 с цит. лит.)¹⁴. Интересното е, че този български език, споменат тук, в други документи е наречен *lingua Valachica*, но въпреки това му „влашко“ наименование ползващите и четящите го много добре разбират за какъв реално говорим език всъщност става въпрос. За илюстрация тук ще бъдат приведени два примера. Първият е ва-

сална грамота от 20 януари 1390 г. на воеводата Мирчо I Стари (1386–1418 г.) към полския крал Владислав II Ягело (1377–1434 г.), преведена на латински език за нуждите на полската кралска канцелария (вж. латинския текст на грамотата в DRH-D 1977: 122). В полската приписка към нея се указва, че оригиналът на документа е на „*lingua Valachica scriptum*“, т.е. е издаден като другите Мирчови грамоти на български¹⁵. Вторият документ е васална грамота от 16 ноември 1485 г. на молдовския воевода Стефан III Велики (1457–1504 г.) към полския крал Казимир IV Ягело (1447–1492 г.). В приписката към нея също има интересна бележка, гласяща: „*Haec inscriptio ex Valachico in Latinam versa est, sed rex Ruthenica lingua scriptam accepta*“ (Tomescu 1968: 40). Предвид езика на молдовските грамоти (в който през този период вече се забелязва все по-осезаемо и силно влияние от земите на Киевска Рус), преводът може да се интерпретира по следния начин: грамотата е „*преведена от влашки на латински, но кралят задържа написания на рутенски език екземпляр*“ – т.е. задържал е оригинала, написан на кирилица (т.е. на среднобългарски). При едно бъдещо по-задълбочено изследване за характера на влашкия език от XV в. би било важно да се изясни дали дискусията по този въпрос в писмените извори от това време има донякъде общо напр. и с концепцията на папа Пий II какво всъщност представлява илирийският, т.е. славянският (хърватският/сръбският) – т.е. българският език (подр. в Данова 2010: 91–97), както и с изложението на Джовани Антонио Маджини (1555–1617 г.) за религията и народността на Молдова или „другата Влахия“ (вж. Данова 2010: 265 с бел. 148). В този контекст е интересно и известието на Джузепе Розачо (1530–1620 г.) за литургичния сръбски език на власите – *lingua Serviana* – в смисъла на славянски (Данова 2010: 267). Напълно е възможно *lingua Serviana* на Розачо да е объркване като това на Флавио Бондо за *мизите от Сърбия* (т.е. българите) от гледна точка на представата за *Мизия* у Бондо (Данова 2010: 91; относно

¹³ Т.е. за Влад.

¹⁴ Автентичността на това писмо се оспорва не в качеството му на документ, написан на среднобългарски. Въпросът е наистина ли негов автор е Влад Дракула, или е политически фалшификат, дело на неговия брат Радул III Красивия (назначен по това време от султана за бей на Влахия) или на унгарския крал Матяш Корвин (1458–1490 г.), с цел zlepоставянето на влашкия воевода пред папата (вж. Andreescu, McNally 1989: 275–276).

¹⁵ За основно среднобългарския характер на езика на влашките и молдовските грамоти подр. вж. Венелин 1840: 319 сл.; Милетич, Агура 1893: 273–390; Ильинский 1911: 3. Коментар за ролята на идентифицирания от румънската историческа наука най-общо като „книжовнославянски“ език, използван във Влахия през XIV–XV в., вж. в Панаитевски 1963: 270–271.

този „сръбски“ казус подр. вж. и Занетов 1901: 111–113).

Трябва да се отбележи, че освен легендата за Флак и коментар на съвременните нему исторически събития, случващи се във Влахия през XV в., Пиколомини не добавя почти нищо ново по темата за римския произход на власите и дори не настоява особено за сходството на влашкия език с италианския по подобие на Биондо и Брачолини. Впоследствие обаче именно неговите съчинения ще бъдат основен извор за влахо-молдовските летописци от XVII в., търсещи древните латински корени на ромъните (Marcu 1923: 373). А на един още по-късен етап точно тази ренесансова историографска основа, преработена в домашните влашки и молдовски извори, ще зароди и съвременната автохтонна теория за етногенезиса на румънците (Полевой 1972: 47), която в края на XIX в. ще получи и своята първа подробна научна обосновка от немския учен Ю. Юнг (Рабинович 2000: 263; вж. Jung 1877).

Историографските формулировки на Поджо Брачолини, Флавио Биондо и папа Пий II за власите се възприемат, преработват и доразвиват в съчиненията на почти всички последващи западни автори, интересувачи се от миналото на влахо-молдовските земи. Така напр. в „Кратка история на унгарците“ на доминиканския монах Пиетро Ранцано (1428–1492 г.), който всъщност може да бъде причислен повече към кръга нови (ренесансови) унгарски историци от XV в. редом с Янош Туроци и Антонио де Бонфини, се представя един по-алтернативен прочит на образа на Флак в ранната влашка „римска“ история¹⁶. Топонимът *Dacia*, макар и отново смислово да се отнася до Траяновата провинция северно от Дунав, е обвързан и с късноантичната Крайбрежна Дакия (по утвърдения вече модел), а власите, бидейки с италиански произход, според автора все още говорят развален латински. Интересното и различното у Ранцано, е че в неговия разказ за Флак не фигурира образът на император Траян (както е в текстовете на останалите съвременни му италиански хуманисти), а този на Константин I Велики: „Той¹⁷ произхожда от областта, която се

нарича «Валакхия». Някога тази нейна част, която течението на Дунав отделя от Панония, древните наричали «Дакия», а пък тази част от нея, която е съвсем близо до коритото на Дунав, някои наричали «Крайбрежна Дакия». Най-древните географи наричали обитателите ѝ «даки», а днес ние ги назоваваме «валакхи». Казват, че «Валакхия» е грешно произнасяна от обикновените хора дума, идваща от името на П. Флак – римлянин, който управлявал колонии в областта. Първоначално областта се наричала «Флакхия», но с течение на времето съседните народи, които не знаели езика на римляните, започнали да произнасят «Валакхия» вместо «Флакхия» и така сред римските потомци и до днес е останало изопаченото ѝ име. Затова власите твърдят, че са потомци на италианците, и доказват това най-вече с аргумента, че в езика им има много неща, които са близки до италианските говори. Но по кое време италианските колонии са били основани в Дакия откриваме в някои гръцки съчинения. Когато великият Флавий Константин се преселил от Италия в Тракия, за да основе най-великия и цветущ град, който искал да нарече Романея, т.е. Новия Рим, и да го прослави чрез знатните му жители, довел със себе си от Рим и от другите известни италиански градове множество хора от различни съсловия, които не само щели да населят новия град, но да се поселят и в самата Тракия, и в Гърция, както и в другите близки до тях области. По-късно, поради множеството на италианското население, той определил няколко свои доверени римляни за предводители и ги изпратил да създадат колонии в онези провинции, в чиято вяроност се съмнявал. И така измежду всички тях – на Флак се паднала Дакия. Той се отправил към областта заедно с още много римски нобили, за да създадат колонии на подходящи места. От това време Дакия се напълнила с италианци – най-вече с римски граждани – на които страната толкова им е харесала, че забравили за Италия. И така – като се женели за жени както от местните жители, така и от съседите си, които били италианци – от даките произлезли валакхите¹⁸. Подобно на тази сюжетна промя-

¹⁶ Подр. за живота и възгледите на Пиетро Ранцано вж. Zeldes 2006; Vékony 2000: 14.

¹⁷ Става дума за трансилванския воевода Йоан Корвин, по-известен като Янош Хуняди (1407–1456 г.).

¹⁸ „Oriundus is fuit a regione, quam appellant «Valacchiam», parte quadam decursus Danubii a Pannoniis determinatur, «Daciam» eam nominavit antiquitas, ceterum eius portio, quae Danubii alveo propinqua est, a nonnullis «Ripensis Dacia» dicitur, quos igitur vetustissimi terrarum descriprores «Dacos» nominavere, eos hodie «Valacchos» nos vocitamus. Dicitur autem «Valacchia» corrupte a vulgo pronunciato vocabulo, nanque a P. Flacco Romano homine, qui colonias eo deduxit, Flaccia primum dicta est, progressu vero temporum convenientibus illuc finitimis, qui Romanorum lingua loqui nesciebant, «Valacchiam»

на, в историко-географската литература се утвърждава неволно и един теоретичен парадокс, създаден от историците на XVI в., ползващи основно трудовете на Пиколомини (особено „Коментарии“) – а именно, че потомците на римските легионери, власите, в определен етап от своето развитие станали по-варвари и от варварите (Almási 2010: 108, 111). Това схващане за варварството на власите, което текстът на „Коментарии“ предизвиквал у своите читатели, е подхранвано най-вече от шокиращите вести за невероятната жестокост на Влад Цепеш, представена от Пиколомини в най-крещящи подробности¹⁹. И търсенето на историческите корени на тази вече вторична литературна фор-

*pro «Flaccia» pronunciavere, vicit deinde ita vulgi obstinatio, ut etiam apud Romanorum posteros corruptum regionis nomen in hanc diem remanserit. Valacchi igitur se Italarum esse posteros affirmant, idque hoc praecipue confirmant argumento, quod ipsorum lingua permulta efferuntur, quae sunt sermoni Italarum affinia. Quo vero tempore Italarum coloniae deductae in Daciam fuerint, ex quorundam Graecorum scriptis ita proditum reperi. Transmigrans Flavius Magnus Constantinus ab Italia in Thraciam, ut conditam a se amplissimam urbem, quam Romaneam, id est Romam Novam, appellari voluit, claritudine incolarum redderet clariorem, ex Roma atque aliis multis praeclaris Italiae civitatibus innumeros cuiusque ordinis viros secum adduxit, qui non modo novam urbem verum etiam ipsius Thraciae Graeciaeque et aliarum, quae inde haud procul absunt, regionum loca incolerent. Nimirum postea abundante Italarum multitudine delegit aliquot e suis Romanis viros primarios, quibus fidebat, quos ad provincias, quarum erat suspecta fides, ad deducendas colonias misit, ita alii aliae sed Flacco Dacia decernitur. Ad eam regionem ipse una et alii complures e Romana nobilitate viri profecti idoneis in locis colonias constituunt. Plena tunc erat Dacia Italarum hominum, civium praesertim Romanorum, quibus cum regio mire placuisset, Italiae eos cepit oblitio, igitur iunctis sibi matrimonio feminis tum indigenarum tum finitimorum, qui fuerant Itali, Daci seu Valacchi effecti sunt“ (Ransanus 1977: 33). Легендарният сюжет за произхода на власите Ранцано вметва като предистория в изложението си за знатния владетелски произход на бащата на крал Матяш Корвин – Янош Хуняди. Според него родът Корвини произхождали от старата римска фамилия Корвин (*Corvinus*), представителите на която били заселени северно от Дунав от самия император Константин Велики. Всъщност Хуняди не произхожда от владетелски род (още по-малко пък предците му имат връзка с хора, живели през Античността). Като регент и управител на Унгария през 1446–1453 г., по време на невръстничеството на престолонаследника Владислав Постум (Ласло V), той е прославен в цяла Европа рицар – защитник на християнството (особено след победата над османците при Белград през 1456 г.). Военните успехи и силната личност на Янош Хуняди предизвикват интереса на италианските хуманисти, които (в случая Пиетро Ранцано) и измислят история за легендарния му произход (Boreczky 2019: 24).*

¹⁹ Всъщност за по-нататъшното масово разпространение на ужасяващите анекдоти за Дракула принос имат най-

мулировка за варваризиралите се римляни се превръща в основен обект на размисъл. Напр. Транквил Андроник (1490–1571 г.), родом от Трогир, възпроизвежда описанието на Пиколомини за власите с една забележителна разлика. Според него легионерите на Флак и жителите на провинция Дакия се смесили до такава степен, че създали нов народ. В този смесен народ обаче не останало нищо римско освен езика им, който вече бил дълбоко развален и пълен с варварски идиоми. Андроник иронично добавя, че гражданските раздори и общоизвестното тиранично управление на воеводите в княжествата (акцентът е върху Влад Цепеш) са ясно свидетелство за наследени у власите варварски нрави от древните римляни: „Cum imperium Romanum bellis civilibus in multas partes discerperetur, legatus Flaccus, a quo Valachi quasi «Flacci» nominati sunt, ut Aeneas Sylvius existimavit, et Turci quidem propius ad nomen priscum accedunt, «Valachum» enim «Vlachum» dicunt sono propemodum eodem. Is tum Flaccus Daciani provinciam cum duabus legionibus obtinebat: reliquos etiam Italici sanguinis ex finitimis p rovinciis ad se contraxit, expectaturus eventum rerum Romanarum, quae indies cum ruerent in peius, fixit in Dacia sedem et ex praefectura dynastiam fecit. Connubia iunxit cum provincialibus, ut hoc vinculo unam gentem ex duabus faceret, brevi quasi in unum corpus coaluerunt et nunc se Romanos vocant; sosed nihil Romani habent, praeter linguam et ipsam quidem vehementer depravatam et aliquot barbaricis idiomatibus permixtam. Fortasse traxerunt etiam a Romanis civiles discordias et tyrannicidia, quippe rari eorum vaivodae (sic enim suos principes vocant) fato morbisque interierunt; inimicitiarum neque modus, neque finis est; fratres et cognati principibus suspecti sunt, nec patiuntur eos in suo regno degere; capti occiduntur, aut, si viles sunt, truncantur naribus, qua deformitate non admittuntur postmodum ad principatum“ (FRT 1914: 243). За същия произход и запазения древен, но вече силно варваризиран, латински език на власите пише през 1532 г. и Франческо дела Вале (секретар на назначения за управител на Трансилвания в периода 1531–1534 г. Лудовико Грити), изтъквайки, че те продължават гордо да твърдят, че са римляни, въпреки че сами са опорочили своето римско име, обичай и език: „[...] si dimandano in lingua loro Romei [...] se alcuno dimanda se sano perlare in la lingua valacca, dicono a

вече както разказите на трансилванските саксонци, така и унгарската кралска пропаганда.

questo in questo modo: «Sti Rominest? Che vol dire: sai tu Romano?»» (Isopescu 1929: 30).

Освен темата за варварските нрави на власите, в западните извори от XVI в. се появява още една историографска формулировка – за **влашкото самоназвание „ромуни“ (Romiini)** или **„румени“ (Rumeni)**, идващо от *Romani* (римляни). В своята поема „*De oppido Thalmus*“ (1542 г.) трансилванският саксонец Йохан Лебел дава за нея следното обяснение: „По-късно, след много кланета и поражението на Децебал, Траян довел власите (*Vlachi*) заедно с [други] италиейци и ги поселил из цялото Дакийско царство. Техни потомци, оцелели и до днес, могат да бъдат открити във Влахия (*Vlahica hodie*). Тези хора, след като преживели множество свирепи битки, останали в Дакия и сега са земеделци. От власи (*Vlachi*) те станаха валахи – римски италиейци (*Valachi – Romanenses Italiani*), чиито остатъци и сега говорят език, подобен на този на римляните. Те някога населявали необятни и приятни гористи местности с потоци и извори, обградени с просторни поля. Те все още населяват същата тази земя и живеят под егидата на кралството, но сега са овчари и се препитават с това, което им дават овцете. Те представляват римляните само по име, а не в действителност, поради което и вулгарно ги наричат «ромуини» (*Romiini*)“²⁰. Хърватинът Анте Веранчич (1570 г.) пък твърди, че не само власите от Влахия, но и тези от Трансилвания и Молдова също се наричат „римляни“: „*Valacchi, qui se Romanos nominat. [...] Gens quae ear terras (Transylvaniam, Moldaviam et Transalpinam) nostra aetate incolit, Valacchi sunt, eaque a Romania dicunt originem, tametsi nomine longe alieno*“ (МНН 1857: 120). А трансилванският йезуит Мартин Сентивани (1633–1708 г.) също потвърждава, че самите власи много държат да се наричат *Rumeni*, за да покажат кръвното си родство с римляните: „*Valachos [...] dicunt enim communi modo loquendi: «Sie noi sentem Rumeni» – «Etiam nos sumus Romani». Item: «Noi*

sentem di sange Rumena» – «Nos sumus de sanguine Romano»“ (Szentiványi 1699: 39). Доколко обаче това собствено влашко самоназвание е реален ендоним през XVI в., и дали наистина е било ползвано от самите власи и в предходните две столетия? Възможно ли е тези варианти на самоназванието (*Romiini*, *Rumeni* и пр.), които ни се представят в западните извори, да са всъщност плод на вторично преработена историографска традиция (предавана от автор на автор), чиято основа поначало да е формулировката **власи = даки/римляни** от текстовете на Брачолини, Биондо и Пиколомини и др., дообогатена с нови лични впечатления и разсъждения? На този етап може само да се потвърди, че този ендоним не се открива в нито един официален документ на влашката княжеска канцелария или друг домашен влашки извор от XIV–XV в.²¹, но явно през XVI в. се утвърждава и започва широко да се използва – особено в първите домашни влашки летописи от XVII в., написани на кирилица: „Хроника“ на монаха Михаил Мокса (1620 г.), „Молдовска хроника“ на Грегор Урекия (1647 г.), „Летопис на молдовската страна“ на Мирон Костин (1633–1691 г.), т.нар. „Кантакузинова летопис“ (съставена към края на века) и др.

Като кратко обобщение на представените извори може да се кажат няколко неща. Концепцията за връзката на откъднунавските власи с античните даки и кръвното им родство с римляните принадлежи на италианските хуманисти от XV в.. Дори и техните тези да стъпват на по-ранната изворова основа за **власите – пастири на римляните**, известна от унгарските хроники от XII–XIII в., то те цялостно я преработват, защото унгарските автори не идентифицират власите с Децебаловите или късноантичните даки. Ренесансовите автори първи констатира, че власите говорят развален латински език и в своите трудове отдават голямо значение на този факт, като се стараят да допълнят и доразвият своите историографски концепции с наблюдения от филологическо и етимологическо естество. Техните формулировки са възприети във всички историко-географски текстове от XV столетие и насетне се „налагат като клише“ всеки път, когато стане повод да се говори за

²⁰ „*Dehinc post militas caedes, Decebalo victo. Traianus induxit regno, Dacicum per regnum dispersos et Vlahos cum Italis, reliquiae quorum visuntur Vlahica hodie, quae adhuc superest, gente... Hi post tam duras, iam quas superaverant pugnas mausere in Dacia et nunc sunt tellure coloni ex Vlachs, Valachi – Romanenses Italiani, quorum reliquiae Romanensi lingua utuntur... Solo Romanos nomine, sine re, representantes. Ideirco vulgarior «Romiini» sunt appellati*“ (Lebelius 1779: 11–12; вж. Almási 2010: 109–111).

²¹ Вж. подр. Милетич, Агура 1893:269–322; срв. издадени-те грамоти и писма в DRH-A 1975; DRH-B 1966; DRH-B 1972; DRH-B 1975; DRH-B 1981; DRH-D 1977.

власи (вж. Marcu 1923: 381–383). Тясна е и за-
слугата отвъддунавското воеводство *Valachia*
официално да започне да се припознава с
античната провинция *Dacia* (и Траянова, и
Аврелианова/Диоклецианова – макар и от
чисто географско и историческо естество две-
те провинции да нямат нищо общо). Впослед-
ствие именно оформените от ренесансовите
съчинения исторически представи за влаш-

кото минало ще залегнат като основен извор
на влашките летописци от XVII в., за които
важен акцент ще бъде тезата за латинизма и
връзката с Рим и които ще инкорпорират са-
моназванието *ромуни* (*Romuni*), независимо
дали то действително е използвано от самите
власи преди XVI в., или не.

ЛИТЕРАТУРА

- Анонимен автор. Деяния на унгарците. – *Латински извори за българската история*. V/1. София, 13–62 (2001).
- Овидий: *Елегии*. София (1994).
- Actele patriarhiei. 1982. Actele patriarhiei de la Constantinopol. – *Izvoarele istoriei României* IV, 188–277.
- DRH-A. 1975. *Documenta Romaniae Historica. Seria A. Moldova*. Vol. 1. București.
- DRH-B. 1966. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*. Vol. 1. București.
- DRH-B. 1972. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*. Vol. 2. București.
- DRH-B. 1975. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*. Vol. 3. București.
- DRH-B. 1981. *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*. Vol. 4. București.
- DRH-D. 1977. *Documenta Romaniae historica. Seria D. Relații între Țările Române*. Vol. 1. București.
- FRT. 1914. *Fontes rerum Transylovanicarum*. T. IV/1. Budapest.
- Lebelius, I. 1779. *De oppido Thalmus: Carmen historicum*. Seivert, J. (ed.). Cibinium.
- МНН. 1857. *Monumenta Hungariae historica*. Vol. II/2. Pest.
- Ransanus, P. 1977. *Epithoma rerum Hungararum*. Budapest.
- Szentiványi, M. 1699. *Dissertatio paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae*. Tyrnavia.
- Tacitus: *The Annals*. Indianapolis–Cambridge (2004).
- Венелин, Ю. 1840. *Влахо-българскія или дако-славянскія грамоты*. Санкт-Петербург.
- Данова, П. 2010. *България и българите в италианската географска книжнина (XIV–XVI век)*. София.
- Занетов, Г. 1901. Първите влашки господари. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество* LXI, 101–136.
- Ильинский, Г. А. 1911. *Грамоты болгарских царей*. Москва.
- Йотов, Цв. 2022. Сведенията за власи „римски пастири“ и употребата на термините *Bulgari*, *Blasii* и *Messiani* в унгарските хроники от XIII–XV век. – *Електронен бюлетин на РИМ-София* 5, 129–151. Достъпно на: <https://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/broi-5/item/117-svedeniyata-za-vlasi-rimski-pastiri-i-upotrebata-na-terminite-bulgari-blasii-i-messiani-v-ungarskite-hroniki-ot-xiii-xv-vek> (Посетено на: 20 дек. 2025 г.).
- Йотов, Цв. под печат. Връзката между названията *Μυοία*–*Blachia*–Загора в изворите от XIII–XIV век. – В: *Сборник с доклади от Национална научна конференция „100 години археологическо дружество – Разград“* (Разград, 9–10 ноември 2022 г.). Разград.
- Милетич, Л., Д. Агура 1893. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост. – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* IX, 211–393.
- Мутафчиев, П. 1927. Българи и румъни в историята на дунавските земи. – *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет* XXIII/1, 1–247.
- Николов, А. 2016. Македонски генеalogии и герои като източник на средновековни идентичности: случаят на франките и саксите и легендата за Александър Велики в полската традиция. – В: Якимов, Г. (ред.). *Послания на историята: Юбилеен сборник в чест на проф. Мария Радева*. София, 137–146.
- Панаитеску, П. П. 1963. Характерные черты славяно-румынской литературы. – *Romanoslavica* IX, 267–290.
- Полевой, Л. Л. 1972. Формирование основных гипотез происхождения восточнороманских народностей Карпато-Дунайских земель (Феодальная и буржуазная историография XVII – перв. пол. XX в.). – В: Будак, И. Г. (ред.). *Юго-Восточная Европа в средние века*. Кишинев, 46–91.
- Попова, И. 2006. *Енеа Силвио Пиколомини (папа Пий II) и Балканите през XV в. Исторически етюди*. Велико Търново.
- Рабинович, Р. 2000. Искушение «волошским орехом», или балканские волохи и русские волхвы. – *Stratum plus* 5, 262–390.

- Юхас, П. 2000. *Кирил и Методий в българската Мора-вия*. София.
- Ady, C. M. 1913. *Pius II (Aeneas Silvius Piccolomini) the Humanist Pope*. London.
- Almási, G. 2010. Chapter Two: Constructing the Wallach "other" in the Late Renaissance. – In: Trencsényi, B., M. Zászkaliczky (eds.). *Whose love of which country? Composite states, national histories and patriotic discourses in Early Modern East Central Europe*. Leiden–Boston, 91–131.
- Andreescu, Ș., R. T. McNally 1989. Exactly where was Dracula captured in 1462? – *East European Quarterly* 23/3, 269–281.
- Bárány, A. 2012. The expansion of the Kingdom of Hungary in the Middle Ages (1000–1490). – In: Berend, N. (ed.). *The expansion of Central Europe in the Middle Ages*. London, 333–380.
- Bauer, S. 2013. Enea Silvio Piccolomini. – In: Galasso, G., A. Prosperi (eds.). *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Ottava appendice. Il contributo italiano alla storia del pensiero: storia e politica*. Roma, 137–143.
- Boia, L. 2001. *History and Myth in Romanian consciousness*. Budapest.
- Boreczky, A. 2019. Historiography and Propaganda in the Royal Court of King Matthias: Hungarian Book Culture at the End of the Middle Ages and Beyond. – *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 43, 23–35.
- Isopescu, C. 1929. Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento. – *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine* 16, 1–90.
- Jung, J. 1877. *Roemer und Romanen in den Donauländern: historisch-ethnographische Studien*. Innsbruck.
- Krantz, F. 1987. Between Bruni and Machiavelli: History, law, and historicism in Poggio Bracciolini. – In: Mack, Ph., M. C. Jacob (eds.). *Politics & culture in Early Modern Europe: Essays in honour of H.G. Koenigsberger*. Cambridge, 119–152.
- Marcu, A. 1923. Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV. – *Ephemeris Dacoromâna: Annuario della scuola romana di Roma I*. Roma, 338–386.
- Shepherd, W. M. 1837. *The Life of Poggio Bracciolini*. Liverpool.
- Simon, A. 2020. The Pope, the Hunyadis and the Wallachians: The Curious Case of Pius II. – *Banatica* 30/2, 59–108.
- Syme, R. 1978. *History in Ovid*. Oxford.
- Tateo, F. 2013. Biondo Flavio. – In: Galasso, G., A. Prosperi (eds.). *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Ottava appendice. Il contributo italiano alla storia del pensiero: storia e politica*. Roma, 131–136.
- Tavoni, M. 1984. *Latino, grammatica, volgare: storia di una questione umanistica*. (Medioevo e umanesimo 53). Padova.
- Tomescu, M. 1968. *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*. București.
- Vékony, G. 2000. *Dacians, Romans, Romanians*. Hamilton–Buffalo.
- Zeldes, N. 2006. The Last Multi-Cultural Encounter in Medieval Sicily: A Dominican Scholar, an Arabic Inscription, and a Jewish Legend. – *Mediterranean Historical Review* 21/2, 159–191.

RENAISSANCE WORDING ON ROMAN ORIGIN OF THE WALLACHIANS

Tzvetozar Yotov
(Summary)

This article offers a new reading of the information about the late medieval Wallachians provided by Renaissance historical-geographical literature of the 15th–16th centuries and discusses their (supposed) 'Roman' origin. It aims at suggesting an answer to the questions of when and why Italian humanists first identified the Wallachians as "Dacians" and "descendants of the Romans". Was this identification based on earlier (Late Antique or medieval) sources, or was it an entirely new concept introduced into the historiography by scholars studying the period of interest. Furthermore, how it was modified or developed in subsequent works devoted to Wallachian history.